

دانشگاهها وارد می شوند

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بیشتر از دو قرن است. «دلک» جزء لاینفک سیرک به حساب می‌آید و از چهارچوب و مفهوم آن جدا نیست. بنابراین لازم می‌داند پیش از هر چیز توضیحی کوتاه در مورد تاریخچه سیرک و انواع نمایشهای آن بیان کند و نگاه به دلک و نمایش‌های کنجک و لودهایش بپردازد.

«سیرک و دلک»

از زمان‌های کهن، انسان همواره دوست داشته است با ترس و خطر درآید. یکی از ترس‌ها و خطرها انجام دادن عملیات دشوار و از این طریق به شگفتی واداشتن دیگران بوده است.

به همین منظور لودهایت گوناگون و فروانی کسب کرده است که بسیاری از آنها بیشه هزاران ساله دارد. اگر چه سیرک به عنوان هنری مردمی و بسیار فراگیر، ابداعی نسبتاً تازه است اما استنادی وجود دارد که نشان می‌دهد در تمدنهای کهن، اجماع فاهرانه و توام با خطر را بسیار به اجرا درمی‌آورده‌اند. مثلاً مجسمه‌ای برنزی در چین عهد «چو» CHOU (نخستین هزاره پیش از میلاد) بدست آمد که خرس بازی را نشان می‌دهد که بر سر چوبی بلند حیوانش را در هوا به حال تعادل نگه داشته است. حیواناتی متعدد بازمانده از عصر قدیم نیز ثابت می‌کنند که در آن سیرک‌ها، آکروباتیک از رونق بسیار خوبی برخوردار بوده‌اند. در جزیره کرت یونان هم تصویری بر دیوار یکی از قصرهای سلطنتی یافت شده که آکروبات‌ها با زانو در حال پریدن از روی گلوبی وحشی ترسیم کرده است.

یونانیان، بسیار مشتاق و طرفدار این هنرمندان برخاسته از توده‌های مردم بودند. البته با این یادآوری که سیرک آنها که «سیرکوس» CIRCUS نامیده می‌شد (این نوازه به صورت «سیرک» از ۱۲۵۵ میلادی وارد فرهنگ اروپا شده است) با سیرک روزگار ما از نظر کمی و کیفی تفاوت بسیار داشته است. اساس بازی‌های سیرک رومی بر جنگ گلابادیورها استوار بوده و حتی سیرک‌های آبی خاصی داشتند که در آنجا نمولین پری‌وار و جنگ‌های دریایی برپا می‌کردند. با این همه در نزد مردم روم برترین ورزش و بیشترین احترام از آن آکروبات‌کاران و بندبازان این سیرک‌ها بود. در قرون وسطی نیز گروه‌های شعله‌باز و معرکه‌گیران دوره‌گرد در سراسر اروپا به سفر پرداخته و به مناسبت‌های مختلف در بازار مکاره‌های شهرهای بزرگ نمایش می‌دادند. از اهم کارهای این معرکه‌گیران دریدر و بیگانه به معرض تماشا نهادن حیوانات نادر، یا هنرنمایی دسته‌های آکروباتی بود که با کارهای خود همه را به شگفتی می‌انداختند. سرانجام باید خاطر نشان ساخت این تنها در اواخر سده هجدهم است که برنامه سوارکاران و شیرین‌کارهای آنان، به لطف کار چند گروه شیار و دوره‌گرد مورد توجه همگان واقع می‌شود.

پس از جنگ‌های صدساله بین انگلیس و فرانسه و شکوفایی دوره رنسانس، افسری انگلیسی به نام «فیلیپ استلی» PHILIP ASTLEY گروهی سوارکار ماهر گردآورد که می‌توانستند هم سوار بر اسب بندبازی کنند هم با اسلحه‌های گوناگون شیرینکاری نشان دهند هم حیوانات وحشی رام سازند و هم تمرین سان و مشق نظامی را به نمایش بگذارند. گروه استلی چنانچه توضیحی بدست آورد که سال ۱۷۷۰ درست روی روی پل هوست مینستر لندن آمدی تئاتر بزرگ و روی بازی راه‌انداخت و مورد توجه خاص و عام

واقع شد. استلی بزودی نمایشوارهای دیگری چون هنرنمایی آکروبات‌بازها، رسن‌بازان و دلک‌ها را اضافه کرد. سیرک جدید از این تاریخ به بعد اسب‌ها که پایه عرضه هستی می‌گذازد. از آن پس و در طول دو قرن، هنر سیرک با شتابی باورنکردنی در سراسر جهان گسترش یافت. سیرک که آن را به دلیل وابستگی‌اش به حضور و کارآسبه «معبد اسب» می‌نامند در عین حال که یک هنر غیر روشنفکرانه فلفلی و «شرفانی» محسوب می‌شود نمایشی به شدت سرگرم‌کننده و مردمان نیز هست.

سیرک‌های «هنجاری» بزرگ هم نخستین بار در آغاز قرن نوزدهم در آمریکا ظاهر شدند و از آن پس روش و ابتکار آنان به سراسر جهان سرایت کرد و زمانی فرارسید که سیرک «هارنوم» BARNUM به وجود آمد که بزرگترین سیرک تاریخ بشر تا این لحظه بشمار می‌رود. این سیرک با جای دادن پانزده هزار تماشاگر در هر یک از چهار جناحی‌های عملیات سوارکاری باشکوه و حیرت‌انگیز خود، به طور هم‌زمان در سه بیست و دو صحنه انقلابی بزرگ در این رشته پدید آورد. به رغم قدمت سیرک «هارنوم» هنوز وجود دارد و کماکان نمایشهای خیره‌کننده‌ای برپا می‌دارد. امروزه در همه کشورهای اروپایی سیرک‌های بزرگ و مجهری با نمایش‌های جذاب پرشور و هیجان‌انگیز می‌توان یافت که عموماً جاذب‌های خود را در میدان بزرگ شهرها برپا می‌کنند و هزاران تن هر روز به دیدن آنها می‌شتابند و ستایشگر برنامه‌های آنان و از جمله هنرنمایی دلک‌های جذاب و شیرین‌اند.

«دلک‌بازی و برنامه‌های دلک»

هرگز دیده نشده است نمایش دلک‌ها در سیرکی به طور مجزا و یا مجرد به اجرا درآید. این نمایش ویژه و در نوع خود منحصر به فرد، همواره بخش خاصی از مجموعه برنامه‌های سیرک است و همیشه در چارچوب کلی و مشخص آن به اجرا درمی‌آید. بنابراین در اینجا ضرورت دارد به صورت فشرده مهم‌ترین بخش‌های برنامه و بازی‌های همیشگی یک سیرک معمولی را نام برد و نگاه به دیگر نمونه و بیان ویژگی نمایش دلک‌ها پرداخت. مهم‌ترین هنرنمایی‌ها به قرار زیر است:

۱. آکروباتی با نردبان
۲. نمایش اسب‌های تربیت شده و آکروباتی بر آنها
۳. رقاصه اسب چوبی
۴. نمایش حیوانات تربیت شده (مانند میمون نوازنده خرس راننده خرگوشی پهلای، سگ زلف‌صند و غیره)
۵. نمایش حیوانات وحشی رام شده (شیر، پلنگ، قیل و غیره)
۶. ژونگل (بازی ماهرانه با اسب‌ها در هوا توسط یک یا چند نفر)
۷. بندبازی (پرش در هوا از طنابی به طناب دیگر و حرکت با طناب‌های سیار. این بندبازی توسط گروهی بندباز صورت

اساس بازی‌های سیرک رومی بر جنگ گلابادیورها استوار بود و حتی سیرک‌های آبی خاصی داشتند که در آنجا نمایش‌های دریایی برپا می‌کردند. با این همه در نزد مردم روم برترین ارزش و بیشترین احترام از آن آکروبات‌کاران و بندبازان این سیرک‌ها بود.

پروژه ششگانه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دلکک‌ها جذاب‌ترین شخصیت‌های سیرک و حتی نماد آن بشمار می‌روند.

تأثیر صحنه‌های مضحک و سرشار از بزن و بکوبشان که توأم با شوخی‌های جسمی فراوان است، چنان است که به «سلاطین خنده» معروفند.

پیش از پرداختن به جزئیات نمایش دلکک‌ها که در لواسط و در صدر برنامه‌ها جای دارد، ذکر چند نکته دیگر را لازم می‌دانیم. کف صحنه به طور معمول پوشیده از شن است و آن راه به شکل دایره می‌سازند. قطر استلک‌ها در این تاپره در همه جای جهان سیزده متر است. علت اصلی گرد بودن آن نیز برمی‌گردد به ریشه اصلی پیدایش سیرک، یعنی برپایی نمایش‌های خاص با اسب‌ها و شیرینکاری سوارکاران با آنها. بنابراین چندان هم بی‌دلیل نیست اگر برخی از سیرک‌ها، مهم‌ترین برنامه خود را نمایش با اسب‌های تربیت شده و انجام آکروباسی سوارکاران بر آنها می‌دانند. از مشخصات دیگر سیرک پلوه‌های آن است که با لباس‌های یک شکل و دستکش‌های سفید، آشیاء لازم را به هنگام به سرعت و با دقت در صحنه چیده و در جای مناسب پیش از ورود هنرمندان، اغلب مردم را به تشویق آنان برمی‌انگیزانند.

جایگاه معمولی آنان در دو سوی محل ورود هنرمندان است و بر بالای این مدخل که با پرده‌ای بسته می‌شود، گروه نوازندگان جای می‌گیرند. حال که صحبت از موسیقی سیرک به میان آمده این را هم بیافزاییم که این موسیقی یکی از پرچم‌ترین و پر سر و صدترین موسیقی‌ها است و سازهای مورد استفاده گروه‌ها اکثراً کوبی و مسی است. موسیقی سیرک غالباً در مقدمه هر برنامه، تقاطع اوج و پایان آن بگوش می‌رسد و در فواصل بخش‌های متعدد، هم پیوسته حضور خود را اعلام می‌دارد. عملکرد این موسیقی پر کردن جو و هیجان بخشیدن به فضای بزرگ و باز محل نمایش هماهنگی و انطباق کامل با ضرب‌آهنگ اعمال صحنه با پیست است. و از آنجا که سیرک هنری بسیار مردمی، شلوغ و سرگرم کننده است معمولاً بیشتر از هر جا و هر هنر دیگر در جزء برنامه‌های آن «عمل» یا «اکسیون» اهمیت می‌یابد. و «کلام» بی‌ارزش می‌شود. شاید از همین روست که اغلب بخش‌های نمایشی سیرک از نظر زمانی کوتاه بوده و تا آنجا که ممکن است برنامه را با افزودن بخش‌های گوناگون متنوع می‌سازند.

«دلکک‌ها و خلاقیت‌های او»

دلکک‌ها جذاب‌ترین شخصیت‌های سیرک و حتی نماد آن بشمار می‌روند. آنان مورد توجه تماشاگران گوناگون، از هر سن و جنس و طبقه و فرهنگ و ملیت مختلف‌اند، زیرا هنر آنها از کمیک ناب تا عملیات آکروباسی را در بر می‌گیرد و تأثیر صحنه‌های مضحک و سرشار از بزن و بکوبشان که توأم با شوخی‌های جسمی فراوان است، چنان است که به «سلاطین خنده» معروفند، به نحوی که بدون آنان همه سیرک‌های جهان سرد و غم‌انگیزند. نمایش‌های

ایشان همواره کوتاه بوده (باز در بعضی وقت‌ها) و همیشه سه تیب یا سه بازیگر ثابت نمایش دلکک‌ها عبارتند از:

۱. دلکک یا «کلون» که لوده‌ای است تمام عیار، باهوش، ماهر، حیل‌گر، دانا و بازیگر. تیب کلون مدتها پیش از ایجاد سیرک هم وجود داشته است و معروف به «روستایی» انگلیسی بود. این تیب که توسط بنیانگذار سیرک جوهن فیلیپ استلی به سیرک آورده شد، ابتدا قرار بود تنها اندکی خنک به بازیهای سوارکاری و آکروباسی بیفزاید اما به‌تدریج در نزد تماشاگران محبوبیت به دست آورد و به زودی لازم‌ترین بخش سیرک شناخته شد. معمولاً کلون تنها یک دست لباس تغییرناپذیر دارد که تمیز استایل‌ها و بسیار پر زرق و برقی و آلبان است، صورت او را تماماً سفید و یک ابروی او را با منگنه سیاه پرزنگ می‌کنند و یک دو نقطه سیاه و سرخ هم بر صورت او می‌افزایند. کلاه سفید و نوک چای یک کلون کامل کننده لباس سنتی اوست.

۲. یلوگوسته لوده دیگری است که بر عکس «کلون» دست و پا چلفتی فراموشکار و ساده لوح است. از هوش کافی برخوردار نیست و همه چیز را وارونه می‌فهمد.

ظاهر شلن او در سیرک هم پس از کلون و در حوالی سال ۱۸۷۰ به ثبت رسیده است و از همان آغاز به عنوان زوج جدایی ناپذیر کلون تلقی شده. اکنون بیشتر از یک قرن است او دوش به دوش کلون پیست همه سیرک‌های جهان را فتح کرده است. لباس او گوست بز عکس لباس کلون بسیار گل و گیاه اغلب ناهمگون و مندرس، دارای وصله‌های بزرگ، رنگها و طرحهای خنده‌آور است. آرایش صورت او نیز با کلون تفاوت دارد، دور چشمان و دهان او سفید و نوک بینی‌اش را معمولاً سرخ می‌کنند که به نشانه مستی و خماری اوست.

۳. مدیر، سومین تیب این گونه نمایش‌ها مظهر سیرک است که کلاه سیلندری بر سر می‌نهد و لباسی سرخ و مرتب به تن می‌کند. او از سویی پارسی دهنده اصلی دلکک به شمار می‌رود و از سوی دیگر رابطه دلکک‌ها با کلیت سیرک و تماشاگران محسوب می‌شود. طبیعی‌ترین کار او معرفی برنامه‌ها است. در فرانسه این شخص را آقای «لوایال» می‌نامند که نام خانوادگی یکی از معروفترین نازندگان سیرک در گذشته است. در مواردی نیز دیده شده است که مدیریت سیرک را زنی بر عهده دارد. اگر مدیریت سیرک در نمایش دلکک‌ها کاملاً در نقش علایی و همیشگی خود ظاهر می‌شود، بازیگران دو تیب کلون و اوگوسته با نقش‌های تخصصی و بسیار پیچیده و برتر خود، با تکنیکی فوق‌روزمره به پیست گام می‌گذارند. آنان همانقدر بازیگراند که آکروبات، همان اندازه لوده‌اند که سفیده‌باز. آنان همچنین نوازندگانی ماهراند و اغلب بر بیشتر از یک ساز تسلط دارند. از همه شگفت‌تر آن که می‌توانند نمایش‌های خود را به چند زبان بازی کنند. به زعم کوتاهی نمایش آنها می‌توان گفت ساختمان دراماتیک این آثار «باز» و امکان بداهه سازی در آنها بسیار نیرومند است. بنابراین همواره تغییرات احتمالی در برخی دیالوگ‌ها یا حرکات کاملاً میسر است و هر نوع دگرگونی، بستگی تام به ذوق بازیگران و واکنش تماشاگران دارد. نیازی به تکرار نیست که گریم، لباس و فضایی نمایش همواره ثابت‌اند و اقیام به کار گرفته شده، اندک از پیش طرأعی شده و حتی نمادین‌اند.

به جای هر توضیح اضافی دیگر، شش نمونه از نمایش دلکک‌ها را معرفی می‌کنند. این نمایش بدون استثناء مستقیم و توسط «تریستان رهمی» TRISTAN REMY یکی از مهم‌ترین پژوهشگران تاریخ سیرک در اروپا گرد آمده‌اند. در کتاب تریستان رهمی مجموعاً ۶۰ نمایش کوتاه و جذاب از معروفترین نمایش‌های دلککی تاریخ سیرک به چاپ رسیده است.

در شماره بعدی این نشانیامه‌های کوتاه چاپ خواهد شد.

